

DON JUAN TENORIO: EL MITE I L'ANECDOTARI A BERGA

Josep Montanyà

L'obra i el mite

El mite de Don Juan, present ja en *El Burlador* de Tirso de Molina i popularitzat segles després per l'escriptor José Zorrilla en *Don Juan Tenorio*, és una de les aportacions espanyoles a la literatura universal. Com succeeix sempre amb els mites, tampoc no ha estat pas lliure de versions, interpretacions i transformacions. La pregunta que s'imposa tot seguit és si en l'actualitat la permanència d'aquest mite provoca encara receptivitat en la nostra societat o bé és una romanalla, quan no una impertinència, el sol fet de representar-lo als escenaris.

La versió del cèlebre seductor que ens feu aquell hàbil versificador (no pas poeta, puix que com a tal no ha passat a la història), que va ser José Zorrilla, és evident que no respon pas a les modes d'avui. I això, malgrat la profunda elaboració de l'obra, ja que l'autor dominava molt bé les situacions escèniques i sabia encarrillar-les mitjançant una rica versificació de cara al lluïment personal dels seus intèrprets.

Analitzant el drama, ens trobem que Don Juan usava i abusava de les dones, capriciosament. L'obra fou escrita en l'esplendor del Romanticisme i deixa un regust de masclisme que enfarfega. Ja està bé haver de suportar homes orgullosos i prepotents, dones deseparades i febles que, com a conseqüència, es veuen humiliades i traïdes. Mascles arrogants i femelles perdudament enamorades.

Als temps actuals, *Don Juan Tenorio* es representa molt poc. Estem molt lluny d'aquelles èpoques quan, per Tots Sants o els seus volts, a tots els teatres constituïa una mena de ritual representar *Don Juan Tenorio*. Els millors actors i actrius, en arribar la temporada de tardor, feien un parèntesi a la seva activitat normal, per tal de satisfer les exigències rutinàries d'un públic que de-

El mite de Don Juan, una aportació espanyola a la literatura universal.

ARNIU

manava veure, una vegada més, el popular drama, amb il·lusió renovada. La celebració del dia de difunts amb l'obligada visita als cementiris anava de bracet amb l'assistència a les representacions del *Tenorio*, algunes escenes del qual tenien lloc en l'escenografia del cementiri i amb el record dels misteris de la mort, la salvació o la condemnaió eternes.

Els costums han canviat radicalment. Les coses ja no poden plantejar-se així. Almenys, s'han de discutir. Perquè ara, tothom és més o menys partidari de la igualtat de condicions. A ningú no se li acut, amb un mínim d'intel·ligència i sensibilitat, defensar la desigualtat i l'explotació en assumptes amorosos. Que casos com el de Don Juan puguin passar encara en diversos llocs de la terra no indiquen sinó la dificultat amb què s'imposa –quan s'imposa– allò que nosaltres anomenem raó i llibertat.

Don Juan podia existir dins d'una societat que arrossegava l'herència residual del medievalisme, on la dona depe-

nia absolutament de l'home, ja fos el seu pare, el seu germà o el seu propi marit, sense cap possibilitat d'emancipació i, menys encara, de desobediència o autonomia. Per tant, és molt lògic que les dones d'avui es rebel·lin contra el mite. I pel que fa als homes, també es mofen de les cruels fanfarronades amatòries de Don Juan, i les rebutgen com a irreal, exagerades i completament estúpides.

Aquesta manera de pensar, amb les idees modernes sobre les relacions sexuals, ha fet que els teatres hagin anat quedant buits en les representacions de *Don Juan Tenorio*, ja que el desenvolupament de tota l'obra no suscita el menor interès. L'obra resta per als estudiosos del Romanticisme en la seva vessant tradicional hispànica, i per a una clientela de nostàlgics cada cop més reduïda.

Algú em dirà que *Don Juan Tenorio* va ser una obra d'èxit assegurat durant més d'un segle, ja que omplia els teatres d'espectadors, i així fou efectivament. Una de les claus del seu èxit responia a l'afany –mai no confessat– de molts homes d'imitar-lo i sentir-se conqueridors. Don Juan tracta de mantenir, a través de la seducció amorosa, la il·lusió de ser la persona més desitjada, el centre del món. No té vida interior, no pensa mai en les conseqüències de les seves desenfrenades passions. És el prototipus de la masculinitat més vexatòria.

Els deixebles de Freud ho explicarien com la història d'un problema d'immaduresa. El personatge, en definitiva, amb la seva irresponsabilitat, fuig de la mort. Amor i mort, dos conceptes en aparença distants, però lligats. Com que sap que la mort li arribarà sense remei, vet aquí que el seductor no pot deturar-se ni un instant. La vida és, per a ell, un remolí d'amors i odis.

La part espiritual, Zorrilla la tracta d'una forma molt discutible. Respon al concepte de la salvació eterna que es vivia en l'època Romàntica: «un minut

de contrició/ da al alma la salvación». Don Juan, durant tota la seva tumultosa vida, nega qualsevol idea sobrenatural, qualsevol inici d'espiritualitat. Només les coses materials tenen algun sentit per a ell.

És difícil viure sense la menor intuïció de transcendència. I sense voler-ho ni cercar, això li arriba per mitjà de l'amor amb Doña Inés. Si en la primera part de l'obra Don Juan és aliè al més elemental sentiment de culpabilitat, i es regeix pel seu egoisme, des de l'instant que coneix Doña Inés dona entrada a les inquietuds espirituals i parla d'encaminar els passos pel camí del bé. I al panteó dels Tenorio, voltat dels morts que ha causat el seu procedir, demana perdó enmig de les restes de les persones més estimades i de les més odiades.

L'inefable prestidigitador que fou el dramaturg José Zorrilla aconseguí salvar-lo, a fi que tot acabí d'acord amb el sentir majoritari del públic al qual el drama anava dirigit. El gran valedor és l'amor. El missatge, que tan bé va saber comunicar l'autor de l'obra, s'adequava a una visió romàntica de la vida i a la mentalitat del seu temps. Un temps que, sorprenentment, va perllongar-se fins la segona meitat del nostre segle, quan les noves idees de llibertat i emancipació, una part molt important de les quals feien referència a la igualtat dels sexes en els seus drets i deures, van substituir els vells costums de relació entre els homes i les dones, deixant en el bagul dels records tota la fal·làcia del Romanticisme.

Anecdolari a Berga

A les viles petites i ciutats mitjanes també hi arribaven de tant en tant les representacions més o menys afortunades de *Don Juan Tenorio* de Zorrilla. Sovint a càrrec de companyies de professionals o bé dels mateixos aficionats de la localitat respectiva.

A Berga, les representacions sempre emplenaven els teatres de gom a gom, però tenim tot un anecdolari de facècies no gens glorioses que feren fracassar moltes posades en escena del Tenorio, la qual cosa demostra que la gent no se'l prenien pas massa seriosament, en contrast amb el fervor quasi religiós amb què era acollit en d'altres indrets.

Els aficionats locals s'havien atrevit algunes vegades a fer pujar a l'escenari els sons versos de Zorrilla, interpre-

tats per persones que desconeixien l'idioma castellà i el parlaven molt malament. La dicció esgarrifosa feia oír coses com «madre abedessa» o «laiet, lai et este pepel» i d'altres barbaritats que provocaven la hilaritat d'un públic molt inclinat a riure's dels protagonistes.

Altres catàstrofes sobrevenien per causes diverses. Recordo que una colla d'aficionats tingueren la idea de representar només el pròleg de l'obra, l'acció del qual passa a «la taberna del laurel», al

econòmicques, ja que d'aquesta manera els resultava més barat i molts «extres» —per dir-ho amb paraules d'ara— es consideraven pagats si podien sortir als escenaris fent costat als actors i actrius professionals. Això fou la causa de fracassos estrepitosos, pel fet que molts d'aquests comparses actuaven amb bona voluntat, però sense la més lleugera idea de com s'havien de comportar dalt de l'escenari.

Uns anys després d'acabar la guerra,

Representació del Tenorio

ARXIU

teatre de cal Minga. El protagonista era un conegut personatge de la ciutat, més aviat gros de complexió, que tingué serioses dificultats per posar-se el vestit de Don Juan, ja que li venia estret. Enravenat, entrà a escena amb aquell vestit, poc adequat per a ell, que no el deixava moure amb agilitat. Quan el personatge diu les conegudes paraules «sentémonos, pues» per tal d'iniciar la relació de les seves aventures i contrastar-les amb les de Don Luis Mejía, no va encertar la cadira per seure i caigué d'esquena a terra, enmig de les riallades del públic, i va estar espernegant una estona, puix que no podia incorporar-se a causa de l'estretor del vestit que duia, fins que un altre personatge de l'escenari l'ajudà a aixecar-se. El públic, enriolat per la poca virilitat demostrada pel protagonista, va fer que la representació acabés amb més pena que glòria.

Les companyies de professionals que amb els seus «bolos» venien a Berga a fer *Don Juan Tenorio* reclutaven la comparsa al lloc on anaven, per raons

tingué lloc, al teatre del Casino, una extraordinària representació de *Don Juan Tenorio* a càrrec d'una prestigiosa companyia. El teatre era ple de gom a gom. Com era habitual, es contractaren unes persones de la ciutat per actuar de comparses. Tot va anar molt bé fins a l'escena final del cementiri. A l'escenografia hi havia, enmig de l'escenari, un decorat que representava una tomba. A causa de les presses, en lloc de subjectar-lo amb un rem o un tornapunts pel darrera, s'hi va fer posar un dels comparses perquè l'aguantés durant l'estona de l'escena, que era curta. En aquell quadre de l'obra hi apareixien altres comparses, que en un moment determinat s'han de retirar, deixant sols a Don Juan i Doña Inés en l'apoteosi final. Com que no es movien, l'actor que feia de Don Juan els digué ben baixet: «marxeu tots». El qui era darrera la tomba va creure que això també anava per a ell, i aleshores el públic, estupefacte, va presenciar una cosa insòlita: una tomba que es movia i dues cames que la portaven.

L'extra s'adonà del seu error i va retornar cap el seu lloc. Massa tard. La xiulada i la cridòria, barrejats amb les rialles del respectable públic, feren acabar la representació abans de l'hora. Cal dir, en honor a la veritat, que la protesta fou desproporcionada i injusta, car els papers es digueren amb molt dignitat.

Hi hagué altres incidents, segons he sentit contar, en funcions teatrals efectuades abans de la Guerra Civil, també a causa dels galdosos comparses. Un havia de sortir com a espectre i era un obstacle el seu gran bigoti. Per tal de no tallar-li, el director tingué la «lluminosa» idea de tapar-lo amb un paper blanc enganxat amb cola a les galtes. En assecar-se la cola i tibar-li la pell, com que li feia mal, el comparsa es posà a fer ganxotes en el moment de la seva actuació, les quals, advertides pels espectadors de la sala, van provocar que l'atenció es desviés de l'acció dels actors vers la singularitat d'un extra que obrava d'una manera tan estranya.

Una altra vegada, i també tenint com a marc l'escena dels panteons, es col·locaren a l'escenari uns pedestals amb uns

comparses a sobre, que havien de simular unes escultures de marbre. Per abillar-los, els feren posar uns llençols blancs i calçotets llargs del mateix color. Així, des de baix ja farien el seu efecte.

Entre el públic hi havia aquella nit un conegut pintor bohemí de la ciutat, famós per les seves extravagàncies. Un dels comparses que es trobaven damunt dels pedestals era una persona molt voluntariosa al qual anomenaven, de renom, el Mona. Així que aparegué l'escena amb les comparses immòbils, com estàtues que eren en la ficció, el pintor bohemí s'aixecà de la butaca, i dret, bo i parodiant allò de «¿Dónde vas, ángel de amor?», volgué fer el seu numeret dient amb forta veu: «¿Dónde vas, padre Mona, en calçotets?». No cal dir que la riota fou general i s'hagué d'interrompre la representació uns instants, els suficients perquè el espectadors recuperessin la seva compostura i per expulsar, de mala manera de la sala, el causant d'aquell incident.

Aquestes anècdotes caldria afegir-les a les ocorregudes en altres llocs de la geografia de la península ibèrica, en els

milers de representacions que s'han celebrat de *Don Juan Tenorio* de José Zorrilla des de l'any de la seva estrena, el 1845. Són dues cares de la mateixa moneda. El ritual de més d'un segle de durada de les representacions del popular drama que acudia puntual a la cita un cop l'any per Tots Sants per a satisfacció d'una gran clientela d'addictes i les fallades que hi havia, amb les quals una part del públic assistent demostrava el seu escepticisme i es mofava d'un muntatge escènic que, avui, passat l'esperit d'una època, ha caigut en la decadència i el desprestigi més absolut.

Valgui aquest treball per fer un balanç de les dues vessants de Don Juan: la seriosa i la grotesca. Una petita aportació a l'evocació d'uns temps que, segurament, ja no tornaran.

Josep Montanyà

Estudis de temes berguedans

FORNELL

FLORISTES I JARDINERS

un nou estil d'obsequi personal
 Regals
 Rams de núvia
 Centres
 Corones
 etc.

COM SEMPRE,
 PODEU DISPOSAR
 DE LA NOSTRA
 PROFESSIONALITAT EN JARDINERIA

C/. Gran Via, 27 - Tf. 822 02 86 - BERGA

Sol UVA
 Regenerador cel·lular "làser"
 (cel·lulitis, arrugues, etc.)
 Quiromassatge
 Reflexologia podal
 Quiropràxia
 Quiromassatge esportiu

QUIROBELL
quiromassatge i bellesa

ESTÈTICA

Depilació baixa temperatura
 Neteges cutis
 Tractaments facials i corporals
 Permanent de pestanyes
 Ungles de porcellana